

ב. אם יצא חוץ לתחום העיר – מותר לאכול הואיל ולא קבל עליו תענית נזוהו שאמרו 'מתענה עמהם'.¹ ואם בא לשם מבעוד יום, צריך לקבל עליו התענית, הלכך צריך להשלימה גם אם יצא חוץ לתחום (עפ"י שו"ע ורמ"א שם. ודעת הט"ז וכן צידד הא"ר שאפילו אם לא קיבל עליו בפירוש אלא שהיה בעיר בשעה שקבלו עליהם תענית – חלה עליו התענית אף שדעתו לחזור ואסור לאכול גם אם יצא מהעיר).

הלך ממקום שמתענים למקום שאין מתענים – הרי זה מתענה ומשלים.

אם קיבל עליו התענית – מתענה אפילו אין דעתו לחזור למקומו. (תוס' ועוד). ואם לא קיבל אבל היה בשעת קבלת התענית במקום שמתענים – אם דעתו לחזור למקומו צריך להתענות, אבל בלאו הכי לא חלה עליו גזירת הקהל שלו [מלבד בתענית שנקבעה על בני קהילתו משום גזרה שהיתה וכד', שאז אין צריך קבלת תענית ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם אם דעתו לחזור] (עפ"י פוסקים תקע"ד, א).

ו. שכח ואכל ושתה בתענית ציבור – אל יתראה בפני הצבור כשהוא שבע ומדושן ואל ינהיג עידונים בעצמו (שלא יאמר הואיל ואכלתי כל שהוא אוכל הרבה. רש"י).

א. אפילו שלא בפני אחרים לא יתעדן (מרדכי). וצריך להפסיק באותה סעודה מיד כשזכר (פמ"ג), ואפילו לא קבל עליו התענית (מגן אברהם).

ב. בתענית יחיד; אם שכח ואכל כזית [והרא"ה כתב: ככותבת] או שתי כמלא לוגמיו, אם לא נדר להתענות יום מסוים [אף אם אמר בתפלת מנחה אתמול 'הריני בתענית למחר'] – איבד תעניתו והריהו אוכל והולך באותו יום וצריך לצום יום אחר. ואם קבע לו זמן – משלים תעניתו. ויש מחמירים שאפילו נדר יום מסוים, הגם שחייב להשלים תעניתו, יש להתענות יום אחר (עפ"י רי"ף מהירושלמי; שו"ע ורמ"א ומשנ"ב תקסח, א).

ז. אל תרגז בדרך – אמר רבי אלעזר: אמר להם יוסף לאחיו, אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו עליכם הדרך (= תתעו). [ודוקא בדבר המצריך עיון אבל לגרום – צריך, וכדברי ר' אלעאי בר ברכיה: שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה – ראויים לישרף].
במתניתא תנא: אל תפסיעו פסיעה גסה [הנוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם], והכניסו חמה לעיר [כדברי רב יהודה אמר רב, לעולם יצא אדם בכי טוב וייכנס בכי טוב].
[הנהגה נוספת הובאה בסוגיא למהלך בדרך, שלא יאכל יותר משני רעבון, אם משום בני מעיים (וכן נקט רב פפא כטעם זה) אם משום חשש חסרון מזונות בדרך. ואמרו נפקותות בין הטעמים: א. מהלך בספינה – משום עיכול אין לחוש ומשום חסרון מזונות יש; ב. כשיש תחנות בדרך שמצויים בהן מזונות].

דף יא

- י. א. אלו הלכות והנהגות הובאו בסוגיא אודות השתתפות עם הציבור בצערם?
- ב. היושב בתענית – האם נקרא 'חוטא' או נקרא 'קדוש'?
- ג. האם ראוי לתלמידי חכמים לישב בתענית?
- ד. יחיד שקבל עליו תענית – האם רשאי לאכול בלילה, והאם מתפלל למחר תפילת תענית? ומה דינו כשלא בתעניתו במוצאי התענית?

א. אמר רב יהודה אמר רב: כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה (ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב).

אמר ריש לקיש: אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון (וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב). חסוכי בנים משמשים מטותיהם בשני רעבון.

א. מדברי התוס' משמע לכאורה [דלא כמשמעות הרמב"ם ועוד], שאינו איסור על כל אדם אלא לרוצה לנהוג עצמו בחסידות. ויש מפרשים כוונת התוס' בענין אחר.

ב. יש אומרים (עפ"י הירושלמי) שבליל טבילה מותר לשמש אף בשני רעבון (ע' או"ח תקעד, ד; מהרש"א ועוד).

ג. לא היו חסוכי בנים אלא שלא קיימו מצות פריה ורבייה; הגבורת-ארי נקט שמותר לשמש. ויש חולקים (עט"ז תקעד; רש"ש. ובשפ"א צידד לומר שאם לאשה אין בנים מותר לשמש, גם אם יש בנים לאיש). וע"ע באריכות בספר מאור ישראל כאן. והמשנ"ב נקט להתיר. ואפילו יש לו בנים רשעים – נחשב לענין זה כחשוק בנים.

ד. הרמ"א (או"ח רמ"ב) כתב שלא דוקא ברעב אלא גם כשיש צרות אחרות הדומים, והיינו בצרות שמתענים עליהם (עולת תמיד). ויש אומרים שלא מצינו שנהגים איסור אלא ברעב או בצרות הגורמות רעב (עפ"י כנה"ג).

תנו רבנן, בזמן שישראל שרויים בצער ופירש אחד מהם – באים שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים, פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור. תניא, בזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלוש עליך נפשי, ואם עושה כן [אפילו בצנעה, כשאין אדם רואה] עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה... ונגלה באוני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותן. עד כאן מדת בינונים... אלא יצער אדם עם הצבור (אפילו צדיק גמור. שאלתות) שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור... וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור.

כתבו פוסקים שהאיסור לפרוש מהציבור למקום אחר, אינו אלא כשיש לו אפשרות להציל ולעזור לציבור, בגופו או בממונו, אבל כשאינו יכול להועיל לציבור אינו חייב להשאר עמהם אלא יברח (ע' מהרש"ל ב"ק פ"ו כו; מג"א ומשנ"ב או"ח תקעד, ה. עוד אודות בריחה בעת סכנה – ע' בשו"ת מהר"ל מא; שבט הלוי ח"ח רנב, ז).

ב. אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא (וכפר עליו מאשר חטא על הנפש – שציער עצמו מן היין). רבי אלעזר אומר: נקרא קדוש (קדש יהיה גדל פרע שער ראשו). ודוקא אם יכול לשאת צערו, אבל בלאו הכי אסור. ריש לקיש אומר: נקרא חסיד (גמל נפשו איש חסד – גומל מנפשו. או: גומל את נפשו לקונו. רש"י. והתוס' מפרשים בענין אחר).

אף לשמואל שאמר היושב בתענית נקרא חוטא, כתבו התוס' שהמצוה שבתענית גדולה יותר מהעבירה שבדבר, ומ"מ יש בזה קצת חטא שצריך כפרה.

[להלן (כב): נחלקו תנאים אם רשאי אדם לסגף עצמו על פורעניות המתרגשות ובאות. ופירשו התוס' שם בשאי אפשר לו לצער עצמו].

ג. אמר רב ששת: בן בית המדרש שישב בתענית – יאכל הכלב לסעודתו (כלומר אינו מועיל בתעניתו אלא כמתענה מפני שאין לו מה יאכל. עפ"י רש"י).
אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש: אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים.

ד. אמר רבי זעירא אמר רב הונא: יחיד שקיבל עליו תענית, אפילו אכל ושתה כל הלילה – למחר מתפלל תפלת תענית ('עננו').

לן בתעניתו (שהלך לישן במוצאי התענית בלא אכילה, אך לא קיבל על עצמו מקודם להתענות באותה שעה) – למחר אין מתפלל תפלת תענית [ואפילו אם המתענה לשעות מתפלל תפלת תענית כדלהלן, כאן שונה שלא קיבל על עצמו מעיקרא להתענות].

כתבו התוס' שהמנהג הוא שהיחיד בתפילתו אינו אומר 'עננו' עד מנחה. ובארבע צומות יש נוהגים לומר 'עננו' בכל התפילות (ואף בליל התענית. ערש"י שבת כד; רא"ש שם וכאן. וכן מובא בשו"ע תקס"ג ובמשנ"ב). ויש שאינם נוהגים כן (עפ"י רמ"א. ואם רוצה להתפלל 'עננו' ולדלג תיבות 'ביום צום תעניתנו' – כתב הט"ו שהרשות בידו).

דפים יא – יב

יא. א. מהי תענית שעות?

ב. תענית-יחיד שלא קיבל עליו מבעוד יום, האם שמה תענית?

א. להלכה הסיקו שמתענים לשעות, והוא שלא יאכל כלום עד הערב. ופירש אביי (לפרש"י), כגון שלא היה בדעתו מראש להתענות אלא שמחמת טרדה וכדו' לא אכל כמה שעות ובאמצע היום החליט בדעתו לישב בתענית כל אותו היום. ומשמע שנקט אביי (בבאור דברי רב הונא) שהמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית.

ואולם תענית שלא השלימה עד שקיעת החמה (– סוף שקיעה, דהיינו צאת הכוכבים) – לא שמה תענית.

א. לדעת הרמב"ם (תעניות א, יג. דלא כרש"י והראב"ד ועוד), מועילה תענית לשעות גם אם אכל בתחילת היום (ונמצא בתשובה להרמב"ם שחזר בו מהוראתו זו – כמובא בשו"ת הרשב"א ו. וכן הסכים לזה הרשב"א. וכן יש להוכיח מהתוס' בקדושין ה: וע"ע בענין זה בבית הלוי ח"א מא).

ובירושלמי (נדרים ח, א. ער"ן, תוס' ע"ז לד.) מבואר שיש תענית לשעות גם אם אכל בתחילת היום או בסופו [דלא כסוגיתנו].

ב. מבואר מרש"י שאם קיבל על עצמו להתענות עד חצי היום ושוב ממשיך ומתענה כל היום – תענית גמורה היא ואינה בכלל 'תענית שעות'.

קיבל עליו להתענות יום ועוד לילה שלאחריו – הרש"ש כתב לדייק מרש"י שאין זו תענית שעות אלא כתענית יום ארוך.

ג. הרי"ף לא הזכיר בפסקיו תענית שעות (ער"ן).

ד. הטס מערבה בתענית ציבור כגון בארבעה צומות, והיום מתארך אצלו בכמה וכמה שעות – יכול לאכול כדי צרכו והכרחו באותן שעות הנוספות, כאשר החולשה מתגברת עליו (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ז ע"ו).